

Kulturális-közéleti havilap, harminckilencedik évfolyam

2013 január Esszé

Vitányi Iván: A magyar abszurdokrácia jövője

Jó ötlet Abszurdisztánnak nevezni a politikai és részben a köznapi folyamatoknak azt a sajátos csavarodását, ami Magyarországon makacs érinthetlenséggel folyik. Kérdés azonban, hogy ez mikor kezdődött. Az utóbbi időszakban vagy réges-régen?

Voltaképpen végig kellene vennünk ehhez az egész magyar történelmet. Már csak azért is, mert a magyar történelemírás voltaképpen erről szól, Marczali Henriktől kezdve Hajnal Istvánon, Bibó Istvánon, Szűcs Jenőn, Pach Zsigmond Pálon át Romsics Ignácig és Gerő Andrásig (noha a felsoroltak – például éppen az utolsó kettő – nem mindenben képviselnek azonos álláspontot).

A kérdés alapja a következő: az elmúlt kétezer év fejlődésében Európa megkülönböztetett szerepet játszott. Ez nem mindig volt így azelőtt, és az utolsó száz évben megszűnőben van.

Hogy jellemezni tudjuk a dolgot, ahhoz az elmélethez kell visszatérnünk, amely Arisztotelész nyomán két nagy „világállapotot” különböztetett meg, Ezeket Arisztotelész *phüszisz* és *nomosz*, a felvilágosodás úttörői (Hobbes, Spinoza, Rousseau) *status naturalis* és *status civilis* nével jelölték meg. Különböző terminusokkal azután ez a megkülönböztetés szinte minden jelentős történelmi és társadalomtudományi elméletben megjelent. Hogy csak néhányat említek: *Hősi és polgári „világállapot”* (Hegel). *Barbárság és civilizáció* (Marx). *Tradicionális és ipari társadalom* (Dewey, Rostow). *Patriarchális és polgári viszonyok* (Frank Capra). *Redisztribúció és árutermelés* (Polányi). *Szokás-szerű és érdekszerű-rationális társadalom* (Hajnal István). *Folk society – urban society* (Redfield). *Gemeinschaft – Gesellschaft* (Tönnies). *Örök körforgás és irreverzibilis fejlődés, óramű és gőzmozdony* (Lévi-Strauss). *Zárt és nyílt társadalom* (Karl R. Popper, Soros György). Legújabban *agrárius és ipari fejlődés, közösségi és hálózati társadalom* (Castells). És még lehetne folytatni órákon át.

Európának az a megkülönböztetett szerep jutott, hogy a status civilis rendszere itt bontakozhatott ki. Korábban még volt egy párhuzamosság a törzsi társadalomból kibontakozó uralmi rendszerek (Kína, India, Mezopotámia, Egyiptom, a korai hellén és római fejlődés) között, úgy körülbelül a Kr. e. 4. századig. Jaspers ezt nevezte „tengelykornak”. De akkor és azóta itt Európában, előbb a Földközi-tenger, majd az Atlanti-óceán mellett, végül az Atlanti-óceán mindkét oldalán egyre erősebb lett, egyre szélesebb kört fogott át az emberi közösségek civil-polgári – ipari-redisztribúciós, Gesellschaft-jellegű, gőzmozdonyos viszonyrendszerre.

Nem úgy persze, hogy az uralkodó, avagy a forradalmi bizottság határozatot hozott, majd megfújta a trombitákat, és egyszerre minden átalakult. Hosszú, nehéz, olykor iszonyú kínokkal, tévedésekkel és bukásokkal járó folyamat volt, mely azonban – különböző tempóban – évszázadokon át makacsul előrehaladt. Ennek következménye, hogy az emberi társadalom

azóta nem homogén, hanem heterogén, sőt poláris, dinamikus szerkezetű, mindig egyszerre több, egymással is szemben álló részrendszert tartalmaz. Működésének törvényei leginkább a szüntelen forrongó termodinamikára emlékeztetnek. Egyszerre érvényesülnek benne a patriarchalizmus (és a matriarchalizmus) korából származó és még mindig élő primer emberi viszonyok, a feudalizmusban kialakult hűbéri kapcsolatok és a felvilágosodás korával kezdődött civil racionalizmus. Az utolsó száz-százötven évben uralkodóvá vált a Marcuse által többdimenziósnek nevezett kapcsolati és gondolkodásrendszer.

A kérdés mindig az, hogy milyen arányban léteznek egymás mellett, egymással összekeveredve. Éppen ebből a szempontból különbözöttek meg a fejlődés derékhadát képező *centrumországok*, a *félperiféria* és a *periféria* (úgy, ahogy ezeket a terminusokat a társadalomtudományok különösen Immanuel Wallerstein óta használják). A centrumországokban egyre határozottabban érvényesültek a modern-civil-ipari viszonyok. Ahogy Ulrich Beck, Anthony Giddens és munkatársai kifejtették: ennek jegyében a mindig győztes polgárság hallgatólagos engedélyt-lehetőséget adott arra, hogy a társadalmi fejlődés belső körében, az emberi „tenyészetek” belső világában tovább éljenek a patriarchális-feudális viszonyrendszerek. Ez szerintük – és ezt Castells is osztja – csak az utolsó fél évszázadban változott meg az elektronikus forradalom hatására.

Ez azonban csak a fejlődés centrumára vonatkozik. Nem beszélünk most azokról a területekről, amelyeket korábban a perifériára kellett sorolni, hiszen akkor, a 19. századi koloniális kapitalizmus világához képest egyaránt idetartozott Kína, India, az arab világ, Afrika és Dél-Amerika is. Ez azonban az utóbbi fél évszázadban radikálisan megváltozott: ezeken a területeken önálló új centrumok alakulnak a maguk külön perifériáival – a Huntington által leírt módon. Nem kétséges, hogy a jövő évtizedeinek, talán évszázadainak ez lesz az egyik legnagyobb problémája az emberiség ösztörténetében.

De erre most nem térünk ki, mert a mi ügyünk a *félperiféria*. A fél itt azt jelenti, hogy félig centrum, félig periféria. Némileg leegyszerűsítve ez a következőket jelenti. Míg a centrumban a civil viszonyok képezik a döntő erőt – mondjuk kétharmad–egyharmad arányban –, addig a periférián a patriarchális-feudális viszonyok az erősebbek – szintén kétharmad–egyharmadra. És ez alapvető differenciát jelent.

(Külön kell itt érintenünk a feudalizmus szerepét, amely egyáltalában nem azonos a centrumban és a félperiférián. A centrumban ugyanis – mint azt az Annales iskola megvilágította – a feudalizmus kora egyszerre kettőt jelentett: 1. A hűbéri hatalmi viszonyokat. 2. Egy széles körű és nagyarányú mezőgazdasági forradalmat, amely nélkül nem valósulhatott volna meg a későbbi városiasodás és a polgárosodás, a „szabadság kis köreinek” megteremtése sem. Nálunk azonban – mint azt Hajnal István, Pach Zsigmond Pál, Engel Pál, Hoffman Tamás kifejtették – a mezőgazdasági forradalom elmaradt. Mi legfeljebb szarvasmarha-kivitelben kapcsolódtunk a centrum virágzó feudalizmusához.)

Itt érkeztünk el tárgyunkhoz. Mert a nyugati feudalizmus az ősi patriarchalizmus, a status naturalis átalakulásának megindulása a status civilis fel. Ugyanaz mezőgazdasági forradalom és a szabadság kis körei nélkül annyi, mint Bibó István szavával zsákutca, vagy mostani címünk szerint maga Abszurdisztán.

A magyar fejlődés útja ennek megfelelően alakult. A honfoglaló onogur törzsek kétségtelenül a perifériáról érkeztek. A mai délorosz, turáni, kelet-ázsiai, Góbi-sivatagi lovas-nomád népesség (etnikailag legyen szkíta, iráni, kelta, mongol, türk vagy finnugor) ugyanis maga volt a periféria – egyaránt viszonyítva Hellaszhoz, Itáliához, Egyiptomhoz, Mezopotámiához, Perzsiához, Indiához, Kínához, Koreához. Sajátos életforma, sokak számára szimpatikus vonásokkal, a

primer szabadság bizonyos jeleivel, amelyet a „katonai demokrácia” fogalmában szoktak összefoglalni (bár demokráciáról nyilvánvalóan csak képletesen beszélhetünk).

A népvándorlás időszakában ebből a populációból sokan megindultak nyugatra (előbb a kelták, aztán a germánok), és később ők váltak a status civilis centrumországaivá. A távoli múltnak alig őrzik emlékeit, viszonyaik gyökeresen megváltoztak. Mi utolsónak érkeztünk, és eljutottunk arra a tájra, amelyen még nálunk nagyobb erőt képviselő társaink (Attila hunjai, Baján avarjai, Batu mongoljai vagy tatárjai) sem tudtak gyökeret verni, nemhogy megerősödni. A magyarok azonban itt ragadtak, innen nem tudtak sem tovább-, sem visszamenni. Így aztán, némi fickándozás, majd nem kevés tétovázás után Vajk – Szent István rájött, hogy az európai viszonyokhoz kell alkalmazkodni.

Ez azonban csak félig sikerült. „Mindössze” három dologgal kellett évszázadokon át megküzdenünk. 1. A nyugati centrummal, amely nem akart befogadni, legfeljebb meghódítani. 2. Keleti egykori sorstársainkkal, akik – többnyire a legsúlyosabb helyzetben – utánunk nyúltak, és visszahúztak. 1222-ben a mongolok, 1526-ban a törökök, 1849-ben a Habsburgok és az oroszok együtt, s végül 1945-ben ismét az oroszok. 3. De ennél a kettőnél is súlyosabb volt, hogy saját magunkkal is meg kellett küzdenünk. Részben a saját hatalmi céljait követő felső rétegekkel, részben az abszurd helyzet folytán csodavárásba menekülő néppel.

Történelmi fejlődésünk menete a sinusgörbe formáját öltötte. Szent Istvánnak és utódainak főleg a belső ellenállással kellett megküzdeni. Hosszú harcok után már ott álltunk az érdemi, egyenrangú beilleszkedés kapujában (III. Béla, II. Endre), amikor utánunk nyúltak egykori nomád sorstársaink, és csaknem kipusztítottak. De talpra álltunk, megint elindultunk a centrumhoz való csatlakozás útján (Nagy Lajos, Mátyás), amikor meg a törököket kaptuk a nyakunkba. 150 év kínszenvedés, visszasüllyedés után végre újra kezdhettük volna, ha nem kerültünk volna gyarmati sorba.

És így jött az utolsó két század, amit az *abszurd „magyar modellnek”* szoktam nevezni. Azért nevezhetjük Magyarországot ABSZURDISZTÁNNAK, a magyar uralmi rendszert pedig ABSZURDOKRÁCIÁNAK, mert ugyanaz a valóban abszurd eseménysorozat háromszor ismétlődött meg. (Most vagyunk a negyedikben, ennek még nem tudjuk, mi lesz a vége.)

Ezzel persze ugyanazt fogalmazzuk meg már szavakkal, amit a magyarság legjobbjai – Balassi Bálinttól, Bocskai Istvántól kezdve Berzsenyin, Vörösmartyn, Széchenyin, Kossuthon át Adyig, Bibóig és tovább mindig is kimondtak, mindig is megszenvedtek. Ez a „magyar ugar”, a „kompország”, a „Mi a magyar”-kötetek filozófiája. Ezt írják meg említett történészeink, és ezt foglalja össze Bibó István a zsákutca és az eltorzult magyar lelki alkat fogalmában.

Az események algoritmus a következő. A korlátozott fejlődés keretében is kialakult nálunk is egy kulturális és politikai szempontból az európai színvonalnak megfelelő réteg, amely azonban létszámában és arányában sokkal kisebb a centrumországnál. Körükben megindul az eszmélkedés, elkezdődik a reformkor. A társadalom szélesebb rétegei nehezebb helyzetben vannak, mint a centrumban, de most lassan ők is kezdenek kinyílni. Csodálatos mozgalmak indulnak, amelyre a világ felfigyel. A szűk uralkodó rendszer azonban ellenáll. Fegyveres forradalom tör ki, a hatalom idegen segítséggel leveri, és megtorolja (1849, 1919, 1956). Terror következik, Ferenc József, Horthy Miklós, Kádár János uralma, amit egy idő múlva álságos kegyeskedés vált fel, amely bizonyos korlátok között engedményeket tesz. A lakosság belehelyezkedik ebbe a helyzetbe, inkább hallgat, csak hogy élhessen. Lassan azonban ismét elkezdi eszmélkedni. A nép barátjának szerepére pályázó diktátorok azonban csúnyán végzik, Ferenc József, Horthy Miklós, Kádár János egyaránt megbukik, de aztán előbb-utóbb minden kezdődik előlről.

1990-ben azt hittük, vagy inkább reméltük, hogy a „magyar Abszurdokráciának mindenkorra vége. Új kor kezdődik, egy új, demokratikus, fejlődő, modern Magyarország felvirágzása. És így is indultunk.

Sajnos azonban a magyar Abszurdokrácia mélyebb hatását nem tudtuk kivédeni. Soha nem tudtuk magunk kivívni a demokráciát és megteremteni a modern Magyarországot. Ha harcba indultunk érte, veszítettünk, terrorba érkeztünk. Amikor az abszurdokrata uralkodók elérték céljukat, adtak annyi alamizsnát, hogy a társadalom kezdte magát jobban érezni. A magyar társadalom ezen a tapasztalaton nőtt fel az 1849-től 1990-ig tartó idő több mint 90 százalékában. Csoda-e hát, hogy ez az élmény rögzült, hirtelen forradalmakra alkalmassá tett, de szívós felemelkedésre kevésbé? Megmaradtunk Abszurdisztánnak.

1980-ban egy New Yorkban élő magyar demokrata attól óvott bennünket (akik ott március tizenötödikét ünnepeltük), nehogy azt higgyük, hogy elég lesz majd elkergetni az oroszokat és a kommunistának nevezett diktatúrát, és azonnal olyan demokrácia és olyan jólét lesz magától, mint mondjuk Hollandiában vagy a Magyarországon jobban ismert Ausztriában. Tudnunk kell, és meg kell értetnünk a lakossággal, hogy nehéz küzdelmek útján tudjuk ezt csak elérni.

Erről azonban 1990 után mind a politikai élet aktivistái, mind a magyar társadalom megfeledkezett. Ennek következtében az igazi előrelépés két oldalról is veszélybe került: a politikailag aktív réteg *utat tévesztett*, és a saját hatalmát többre becsülte annál, hogy a társadalmat kivezesse az abszurdokráciából. A társadalom pedig el akarta hinni, hogy most *fájdalom nélkül üdvözülhet*.

Az abszurditásnak azonban ez csak a szubjektív oldala. Ennél is fontosabb az objektíven abszurd rendszer. Ezt sikerült az 1990 utáni 20 évben összehozni. A magyar gazdaságot 1990 táján úttörőnek ítélték a „szocialistának” nevezett országok közül, ma ez visszájára fordult. Hadd jellemezzem Simor András bölcs szavaival!

A válságos helyzetnek szerinte két tényezője van: az államgazdasági rendszer és a társadalom. A gazdasági létezés módjai szerkezetiek. Mélyebben vagyunk az adósságcsapdában, mint a többi országok. Több a vállalkozó, mint a legtöbb EU-tagországban, de sok az „álvállalkozó”, kevesebb ember adózik, de többet kell fizetnie. A társadalom egyharmada tartja fenn az államot. Kevesebben dolgoznak. Viszont többet költünk a szociális kiadásokra, mint bárki más. Ördögien hibás kör, amely most már nem az elmúlt évszázadokból következik, hanem a „magunk tsinálmánya” az 1990 utáni két évtizedben. Világrekorderek vagyunk a feketegazdaság mértékében is: a GDP egyharmadát veszi el. A „magyar” szó értelme összefonódik a kiskapukkal, mellékutakkal, umbuldával, potyázással, jattpénzzel, adócsalással. Ha ezt fel lehetne számolni, abból a magyar gazdaság jó részét helyre lehetne hozni. Ez azonban nem megy ráolvasással.

E helyzet tükörképe Simor András szerint a társadalom magatartása. A lakosság jelentős része nem érti, hogy mitől lehet sikeres egy ország (és lakói is) a globális piacgazdaságban. Nem akarja elfogadni, hogy a mai világ a szabadságról, a felelősségvállalásról, a változásokhoz való rugalmas alkalmazkodásról szól, nem arról, hogy az államnak kötelessége gondoskodni munkalehetőségünkről, jövedelmünkről és jólétünkről. A dologi kapcsolatok helyett még mindig a személyi kapcsolatokra épít. A szubjektív és objektív viszonyok (személyi kapcsolatok kontra teljesítmények-termékek) aránya ma is az előzőek „javára” tér el a centrumországokban kialakulttól.

Valamennyi felsorolt tényező esetében ott találjuk a feudális eredetű beidegződések tovább élő hatását. Ez az egyik, vagy talán a legfontosabb ok, amely ma is gátolja gazdasági

felzárkózásunkat. EZ A MAGYAR ABSZURDOKRÁCIA KŐKEMÉNY ALAPJA.

A ma problémáját az adja, hogy még sohasem voltunk olyan közel a zsákutcából való kitöréshez, mint 1990-ben. És ismét messze kerültünk tőle. Vagy pontosabban inkább azt kellene mondanunk, nem kerültünk messzebb, de mélyebb fal választ el tőle, mint húsz évvel ezelőtt. Mert azt a falat, ami akkor volt, és már omladozott, közös erővel (mások segítségével is) lebontottuk. De helyébe másikat építettünk, amely kevésbé omladozik. Ez már zsákutca, inkább harapófogó.

A jelenlegi kormányzat arra vette az útját, hogy megcsinálja a Ferenc József – Horthy – Kádár nevével jelzett „magyar modellt”, a magyar abszurd még abszurdabb változatát. Visszavegye a már éledő magyar demokráciát. Megteremtse egy új felvilágosulatlan abszolutizmust, feudális jellegű személyi hatalommal, kedvezményezett pretoriánus gárdával. Megismételje elődeinek álságos populista ígéretéseit, miközben egy megvalósíthatatlan „unortodox” gazdaságpolitika ködös ideájával már világosan látható csődbe viszi az országot.

Még az is belefér az abszurdokrácia magyar modelljébe, hogy megindult vele szemben a kiábrándulás, az eszmélkedés, sőt az összefogás akarata. A kérdés az, hogy ez az eszmélkedés ki tud-e lépni a magyar modell keretéből.

Mert az abszurd hatalom arra készül, hogy elődeit követve hosszú ideig ott maradjon a kormányruznál (mint elődei, legalább harminc évig).

Vagy eljön-e végre az a nagy pillanat, amikor a magyar társadalom végre félrelöki ezt a modellt, a maga döntéséből, a maga akaratából maga hozza létre a magyar demokráciát, valósítja meg az ahhoz szükséges, 1990 után elmulasztott reformokat, teremti meg a magyar társadalom anyagi, társadalmi és szellemi fejlődésének lehetőségét.

Ez a kérdés, válasszatok!

Tetszik

Legyél az első az ismerőseid közül, akinek ez tetszik.

Kapcsolódó írások:

1. **Vitányi Iván: A hatalom magyar modellje** Itt vagyunk együtt nem kevesen, több óra óta. Jóleső érzés,...
2. **Vitányi Iván: Kis történetek a nagy magyar Abszurdisztánból** A Kossuth Kiadó felkérésére egy olyan kötetet dolgozom, amelyben az...
3. **Vitányi Iván: Nyugat és kelet között – a gypűn (A magyar társadalom helyzete)** Az 1990 óta eltelt két évtized óriási, de még befejezetlen...
4. **Vitányi Iván: A baloldal ma és holnap – Magyarország és a magyar szociáldemokrácia** Az itt közölt írás egy három részből álló nagyobb dolgozat...
5. **„Magyar dölyffel...” Csepeli György, Kolosi Tamás, Pikó András (moderátor) és Vitányi Iván kerekasztal-beszélgetése** – Vitányi Iván téziseiben van egy kulcsfogalom: az egyharmadország. Nálunk...

Cimkék: **Vitányi Iván**